

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
МВС УКРАЇНИ**

ШИШКО Валерій Валерійович

УДК 340.11+340.12

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Спеціальність: 12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2004

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ України МВС України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, член-кореспондент Академії педагогічних наук України, Заслужений юрист України **Костицький Михайло Васильович**, Конституційний Суд України, суддя;

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Козловський Антон Антонович**, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, завідуючий кафедрою теорії та історії держави і права;

доктор філософських наук, професор **Скуратівський Віталій Андрійович**, Національна академія державного управління при Президентові України, завідуючий кафедрою соціальної та гуманітарної політики.

Провідна установа: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України (м. Київ).

Захист дисертації відбудеться “_____” _____ 200 р. о “_____” годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01 Національної академії внутрішніх справ України (03035 м. Київ, пл. Солом’янська, 1)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національної академії внутрішніх справ України (03035 м. Київ, пл. Солом’янська, 1)

Автореферат розісланий “_____” _____ 200 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Казміренко Л.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси державотворення, становлення демократичної системи державної влади, які розпочалися на початку 90-х років, є надзвичайно складними та багатоаспектними явищами, що пронизують і охоплюють всі сфери життєдіяльності соціуму: економіку, політику, право та культуру. Проблема формування нової правової доктрини нерозривно пов'язана з процесами переосмислення духовних цінностей, врахуванням різноманітних факторів життєдіяльності суспільства, закріплення культурних здобутків у праві.

Актуальність теми дослідження обумовлена теоретичними і практичними проблемами трансформації сучасного українського суспільства, однією з яких є можливість практичного вирішення питань правової суперечності між державою, з однієї сторони, суспільством і окремо взятим індивідом – з іншої, в напрямі гармонізації їх інтересів з урахуванням культурних прагнень, особливостей та потреб українського суспільства. Очевидним є те, що вирішення цієї проблеми пролягає також через площину підвищення якості самого права як гаранта правової держави. Однією зі сфер, в якій вбачається можливим розв'язання і вирішення цих завдань проблеми, є сфера правотворчості, зокрема її культурний аспект.

Сьогодні гостро потребує використання значних потенційних резервів для утвердження в українському суспільстві начал демократії, гуманізму і соціального прогресу. Якість частини законів через відсутність належного рівня правової культури окремих депутатів бажає бути кращою і більш досконалою. Чимало законів, як і за часів радянського тоталітарного періоду, не враховують традицій духовної історії, моралі, культури українського народу. Сформовані і прийняті правові норми не завжди обумовлені здобутками української культури. Це призводить до втрати правом соціальної цінності та поваги з боку членів суспільства, у результаті чого право втрачає ефективність, перестає панувати. Не повне використання культурних надбань у праві призводить до необхідності систематичних доповнень, змін у законодавстві, введення нових правових норм. Тут багато що залежить від високої правової культури, професіоналізму самого законодавця. Отже, потреба у всебічному дослідженні впливу культури на процес правотворчості як об'єкт філософсько-правового осмислення є вкрай назрілою та актуальною.

Своєрідність феноменів культури та правотворчості впливає з їх безпосереднього зв'язку з буттям людини. Тому філософсько-правове дослідження цих феноменів пов'язане з філософським визначенням сутності людини, змісту її буття, способів пізнання нею світу.

Вихідними даними для дослідження даної проблеми є доробки вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі філософії, правознавства, філософії права, культурології, соціології права тощо. Серед них можна виділити такі основні напрями:

Дослідження різноманітних філософських, психологічних, гносеологічних та діяльнісних аспектів правової діяльності (С. Алексєєв, Ю. Бабкін, О. Бандура, В. Бачинін, І. Бичко, В. Букреєв, А. Венгеров, О. Гвоздік, О. Данільян, К. Жоль, В. Нерсєсянц, В. Кампо, Д. Керімов, Б. Кістяківський, А. Козловський, М. Козюбра, Я. Кондратьєв, В. Косович, М. Костицький, Л. Кравченко, В. Ларіонова, С. Максимов, І. Малініна, О. Маноха, А. Нашиц, Л. Петрова, Ю. Римаренко, С. Сливка, В. Чефранов, Б. Чміль, В. Шаповал, В. Шкода та інші).

Удосконалення законодавчого процесу та аналіз шляхів удосконалення законодавчої техніки (Р. Бержерон, О. Зайчук, А. Заєць, Р. Калюжний, Д. Керімов, А. Колодій, С. Лисенков, О. Мироненко, О. Мурашин, А. Нашиц, А. Олійник, М. Орзіх, М. Панов, О. Петришин, П. Рабінович, В. Суценко, М. Цвік, Ю. Шемчушенко).

Дослідження питань культури (А. Арнольдov, А. Білий, Н. Багдасар'ян, А. Белік, В. Бокань, А. Верем'єв, В. Горський, В. Гриценко, П. Гуревич, Г. Драч, М. Кашуба, А. Козловський, М. Коган, В. Межуєв, А. Радугін, В. Розін).

Ефективність розробки теми дослідження, на нашу думку, значною мірою визначається саме поєднанням цих напрямів дослідження у юридичній науці. Застосування загальнофілософських та філософсько-правових принципів і підходів під час дослідження має забезпечити окреслення принципових взаємозв'язків культури як із правом в цілому, так і з правотворчістю зокрема.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах плану науково-дослідних робіт кафедри філософії права та юридичної логіки НАВСУ на 1999-2003 роки і згідно з передбаченою в них темою "Дослідження проблем філософії права на сучасному етапі". Тема дисертаційного дослідження відповідає вимогам ст. 7

Закону України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” від 11 липня 2001 р. Вона обрана згідно з державними планами та програмами Верховної Ради України, відповідно до державно-правової реформи в Україні, відповідно до програми розвитку відомчої освіти та вузівської науки на період 2001–2005 рр. (Рішення Колегії МВС України від 18 грудня 2000 року № 9 КМ/1), узгоджена з тематикою пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних досліджень вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ МВС України на період 2002-2005 роки від 30 червня 2002 року № 635.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертації полягає у загальнотеоретичному дослідженні культурологічних проблем у правотворчості.

Відповідно до зазначеної мети в дисертації зроблено спробу розв’язати такі завдання:

проаналізувати категорії культури і цивілізації, які є середовищем існування і дії права;

здійснити філософсько-правове дослідження права як феномену культури;

висвітлити правотворчість як феномен культури та визначити її філософські аспекти;

проаналізувати онтологічні засади правотворчості як різновиду діяльності людини;

визначити історичні закономірності впливу української культури на процес правотворчості в Україні;

проаналізувати стан сучасної правотворчості в Україні, обґрунтувати необхідність використання здобутків вітчизняної культури у праві.

Об'єктом дослідження є право як явище культури.

Предметом дослідження є культурологічні проблеми в праві та правотворчості.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи склали, по-перше, загально-філософська методологія, що ґрунтується на засадах детермінізму та діалектики. По-друге, загальнонаукові методи дослідження, такі, як системний та структурно-функціональний підходи, аналіз і синтез, порівняння та протиставлення, аналогії та інші. По-третє, такі спеціально-юридичні методи, як порівняльно-правовий та формально-догматичний. Використання вказаних методів і принципів дослідження сприяло систематизації

емпіричного матеріалу й отриманню власних теоретичних результатів для досягнення поставленої мети.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена вибором теми, яка ще не набула в Україні системного висвітлення на дисертаційному рівні, та метою розв'язання поставлених науково-теоретичних завдань.

Наукова новизна полягає в тому, що дане дисертаційне дослідження є першим у вітчизняному правознавстві комплексним філософсько-правовим дослідженням культурологічних проблем правотворчості.

На захист виносяться наступні положення та висновки, в яких знайшла своє відображення наукова новизна підходу до аналізу предмета дослідження:

встановлено, що правотворчість і законотворчість є не однопорядковими феноменами, оскільки кожний з них має свою власну природу;

подано філософсько-правову характеристику категоріального апарату, пов'язаного з правоутворенням: проведено розмежування між нормотворчістю, правотворчістю, законотворчістю, законодавчою діяльністю;

обгрунтовано, що відповідно до філософсько-правового підходу нормотворчість – це діяльність щодо створення соціальних норм взагалі. Одним з її видів є правотворчість – діяльність зі створення правових норм. У свою чергу одним з видів правотворчості є законотворчість – діяльність щодо створення правових норм на державному рівні, на якому вони наділяються вищою юридичною силою;

вперше розкрито культурологічний зміст правотворчості, що знаходить вираз у онтологічному, гносеологічному, етичному, аксіологічному та етно-соціальному аспектах;

вперше запропоновано дослідження правотворчості відповідно до способів осмислення правової реальності, на суб'єктивному (суб'єктивізм), об'єктивному (об'єктивізм), інтерсуб'єктивному (інтерсуб'єктивність) та державному (правовий позитивізм) рівнях, кожний з яких робить акцент на одному з аспектів правотворчості.

Практичне значення одержаних результатів даного дослідження полягає у використанні положень та висновків у навчальному процесі при розробці відповідних лекційних і семінарських занять з курсів “Філософія права”, “Юридична деонтологія”, “Історія правових вчень”, “Культурологія права” та спецкурсів із філософсько-правових тем у межах загального курсу з

філософії у системі навчальних закладів юридичного профілю; у процесі підготовки посібників із відповідних предметів.

Сформульовані в дисертації теоретичні положення та висновки можуть бути використані в подальшій науково-дослідній діяльності, стимулювати розробку філософсько-правової проблематики, підвищення її концептуального рівня, зокрема, стати основою для перспективної розробки філософсько-правової концепції правотворчості, концепції культурології права, а також для дослідження проблем ефективності дії права в суспільстві.

Вивчення культурологічних проблем правотворчості, детермінованих особливостями об'єкта творчості – права і суб'єкта творчості – людини, структурою пізнавально-психологічних здібностей останньої та її діяльністю в цій сфері, можуть сприяти оптимальній організації законодавчого процесу. Це означає, що результати цього, на перший погляд, виключно теоретичного аналізу, можливо і необхідно спрямовувати у сферу практичного застосування.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорена на засіданнях кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ України, кафедри теорії, історії держави і права Львівського інституту внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України та міжкафедральному теоретичному семінарі Національної академії внутрішніх справ України.

Основні положення дослідження викладені на таких наукових конференціях: Інституту приватного права і підприємництва Академії правових наук України на тему: "Роль юридичних знань і юридичної культури у становленні і розвитку підприємництва в Україні" (10 грудня 1998 р., м. Київ); Львівського національного університету ім. Івана Франка на тему "Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні" (13-14 лютого 2001 р., м. Львів); Львівського інституту внутрішніх справ на тему "Українська держава на межі тисячоліть: погляд в історичне минуле та майбутнє демократичної, правової держави Україна" (4-5 травня 2001 р., м. Львів); Українського державного лісотехнічного університету на тему "Духовне відродження – основа стратегії сталого розвитку України" (13-14 грудня 1999 р., м. Львів).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли своє відображення у 4 статтях провідних фахових видань та 3 матеріалах і тезах конференцій.

Структура і обсяг дисертації зумовлені завданнями і логікою дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Зміст роботи викладено на 209 сторінках друкованого тексту. Список використаних джерел (кількістю 302 найменування) займає 23 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** подається загальна характеристика роботи: обґрунтовується актуальність теми дослідження; визначається ступінь наукової дослідженості обраної теми, об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження; його методологічна, теоретична основа. Також розкрито його наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача в їх одержання; викладені основні положення, які виносяться на захист, вказується кількість публікації за темою дисертації, наводяться відомості про структуру й обсяг роботи.

Перший розділ „Право як феномен культури” присвячений філософсько-правовому з'ясуванню поняття права як явища культури, його місця в системі культурних феноменів. Всебічність дослідження досягається за рахунок розгляду проблем філософсько-правової онтології, методології, гносеології та аксіології.

У **підрозділі 1.1. „Поняття та методологія права як феномену культури”** проаналізувавши філософсько-правові погляди провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, дослідивши історичний шлях їх розвитку, автор доходить висновку, що у правовій науці на сьогодні не вироблено єдиної позиції стосовно поняття права, його істинного змісту та сутності. У кожному визначенні права завжди знаходить свою реалізацію та чи інша інтелектуальна традиція, конкретний теоретичний напрям. Серед багатоманіття концептуальних підходів до поняття права автор виділяє два основних: позитивістський (теорія права) і природно-правовий (філософія права).

Під позитивним правом дисертант розуміє норми, закріплені в законодавстві держави, та констатує, що частина норм позитивного права має природно-правове походження. Це дає підстави вирізняти елементи природного права в позитивному праві держави. Основною і невід'ємною ознакою позитивного права на протигагу природному праву є нерозривність

його виникнення та існування з державою. Позитивне право виникає в результаті людської діяльності, є елементом культури, і, відповідно, ми можемо говорити про його культурологічний аспект.

Природно-правова теорія виходить з того, що природне право є істинним за своїм змістом, а не за юридичною формою, і тому не кожен закон або юридичне рішення, законодавче чи судово-адміністративне, хоч і будучи формально-коректним, містить у собі право. Звідси виникає необхідність критичної оцінки з позицій природного права змісту закону, що зачіпає життєво важливі аспекти існування людини. Природно-правовий спосіб мислення в усі часи був рушійною силою перетворень, його популярність завжди пов'язувалась із бажанням людей змінити своє життя на краще. Особливої значимості він набуває у перехідні періоди розвитку суспільства, коли змінюється встановлена часом система цінностей, обґрунтовується новий суспільний порядок. Тому під його лозунгами та з його ідеями проходили визвольні війни, революції, знищувалось рабство і руйнувався кріпосний лад, а сьогодні – здійснюється перехід до правової, демократичної держави та цивілізованого суспільства.

Використання обох вищезазначених концептуальних підходів відповідно до принципу доповнювальності (додатковості) забезпечить цілісність характеристики права, всебічність аналізу його зв'язків з соціальною дійсністю.

Досліджуючи методологію права як феномену культури, дисертант зазначає, що вона є сукупністю методів, які використовуються у науковому пізнанні об'єкта – права, при цьому превалюють методи, що досліджують його буття саме у культурологічному аспекті. Розгляд права у його взаємозв'язку з культурою обумовлює специфіку методології, що використовується, а саме застосування таких філософських категорій, як відображення та випереджаюче відображення, історичне і логічне, конкретне та абстрактне, явище і сутність, загальне і окреме, ціле і частина, “право як ціле” і “право в цілому”, що відіграють значну роль у системному дослідженні правових явищ і безпосередньо феномену права. Методологія дослідження ґрунтується на запропонованому Є. Манохою діяльнісно-людиномірному принципі системного аналізу, який підкреслює діалектичний зв'язок сутності права і правотворчості як форми його утворення з діяльнісною сутністю людини.

Підрозділ 1.2. „Онтологія права як феномену культури”

присвячений дослідженню особливостей існування права як феномену культури. Автор зупиняється на з'ясуванні понять культури та цивілізації, досліджує місце права в системі культурних цінностей.

Здобувач розглядає людину як початковий системотворчий чинник розвитку культури. Культура – це реальність, яка до людини не існувала, реальність, яка виникає, живе і розвивається разом із людиною і яка існуватиме доти, доки буде існувати людство.

Підтверджується думка про те, що культура – це матеріальні і духовні надбання, що оточують людину – це її “друга природа” (термін П. Гуревича). У дисертаційному дослідженні цивілізація розглядається як певний якісний рівень розвитку культури. Цивілізація виникає на певному ступені розвитку культури і є похідною від неї. На думку дисертанта, цивілізація – це певна сукупність умов існування, вимог часу до індивіда, суспільства і до культури в цілому, які зумовлені рівнем розвитку культури.

Автор акцентує увагу також на проблемі “відчуження” людини, яка стає актуальною в умовах цивілізації, і доходить висновку, що цивілізація повинна бути перш за все „культурною”, тобто базуватися на культурних цінностях.

Серед системи цінностей культури, які визначили її становлення, існування і розвиток, автор зупиняється на розгляді міфології, релігії, мистецтва, філософії, науки, моралі та права. Обґрунтовується висновок, що в структурі культури присутні завжди правові цінності. Право як суттєвий елемент антропосфери розвивається і функціонує в середині як культури, так і цивілізації.

Підрозділ 1.3. „Гносеологічний аспект права як феномену культури” окреслює особливості наукового пізнання постмодернізму.

Загальні теоретичні уявлення, знання, здобуті в ході пізнавальної діяльності суб'єкта, про право, його місце та роль у суспільстві, оцінка та ставлення до них як справедливих або несправедливих, а також різні підходи, аспекти, погляди щодо поняття права, його сутності, змісту та форм існування становлять зміст сучасного праворозуміння.

Особливу увагу автор акцентує на тому, що оскільки право є культурним, соціальним явищем, воно є предметом досліджень не однієї, а цілого ряду наукових дисциплін: філософії права, соціології права, культурології права, теорії права, енциклопедії права тощо.

Автор доходить висновку, що саме філософія права, за умови

використання досягнень інших споріднених наук, забезпечує вирішення культурологічних проблем у праві, що проявляється насамперед у забезпеченні діалогу права з культурою, тобто у відповідності права вимогам культури з одного боку, та реалізації культурних цінностей через право – з іншого. Зазначений діалог повинен втілюватися на стадії правотворчості, а правотворчість, в свою чергу, має бути культурологічною, спиратися на досягнення культурології права. Врахування різносторонніх наукових підходів у процесі правотворчості гарантуватиме відсутність “мертвих” законів, відповідність права культурним стандартам суспільства та забезпечить його дієвість.

Підрозділ 1.4. „Ціннісний вимір права як феномену культури” висвітлює таку характеристику феномену права, як цінності. Цінність – це об’єктивна властивість фактів, подій, речей, відносин мати певну (позитивну) значимість для особи чи групи осіб. Отже, право є цінним в силу того, що має певне позитивне значення для суспільства. Оціночні погляди суб’єктів на правову реальність виражаються в аксіологічних орієнтаціях та настановах. Причому ціннісні орієнтації не завжди переростають у ціннісні настанови суб’єктів.

Серед найпоширеніших у сучасній філософії права цінностей можна назвати справедливість, рівність, свободу, людську гідність, невід’ємні права людини, практичну розумність, здоровий глузд тощо.

Автор зупиняється на розгляді категорії справедливості, яка з давніх часів і до сьогодні розглядається як найвагоміший змістовний критерій дійсності позитивного права та є головним об’єктом дослідження правової аксіології. Категорії „справедливість” і „право” мають багато спільного в походженні, сутності, функціях, змістовних виразах. Правове у своїй основі завжди конструюється як справедливе, а терміни "правове" і "право", "справедливість", "праведне" близькі за змістом і мають юридичне спрямування. Дисертант зазначає, що норми, закріплені в законах, не завжди є виразниками справедливості, тому що справедливе, правове та законне не збігаються. Це означає, що при визначенні законності потрібно враховувати пріоритет не верховенства закону, а верховенства права. Це матиме місце лише тоді, коли закони держави відповідають вимогам природного права і на справедливій основі устанавлюється рівна міра прав, обов’язків та юридичної відповідальності людини, громадянина, держави та посадових осіб.

Другий розділ „Культурологічний аспект правотворчості”

присвячений аналізу правотворчості як діяльності, що відбувається в межах культури на різних рівнях – суб’єктивному, об’єктивному, інтерсуб’єктивному, державному.

У підрозділі 2.1. „**Правотворчість як юридична і філософська проблема**” окреслюються відмінності у розумінні понять „правотворчості”, „законотворчості”, „законодавчої діяльності” та „законодавчого процесу”.

Проаналізувавши ряд теоретико-правових підходів до співвідношення понять правотворчості і законотворчості (що здебільшого ототожнюють ці поняття), автор доходить висновку, що законотворчість є різновидом правотворчої діяльності, яка полягає у прийнятті законів, створенні позитивного права. Відповідно, під правотворчістю він розуміє діяльність щодо створення правових норм взагалі. На його думку, це дасть змогу підкреслити особливе місце законодавця як одного із суб’єктів правотворчості і єдиного суб’єкта законотворчості.

Для глибшого розуміння поняття законотворчої діяльності здобувач розглядає саме поняття “діяльність”, яке є комплексним (поділяється на діяльність творчу та репродуктивну) і має певну структуру (мету, засіб, результат та сам процес діяльності). Поняття законотворчої діяльності є ширшим від поняття законотворчого процесу, оскільки процес є лише одним із компонентів діяльності поряд з метою (створення якісного законодавчого акту), засобом (законодавча техніка) та результатом (закон). Поняття законотворчості є вужчим за поняття законотворчої діяльності, оскільки включає лише її продуктивну частину, та ширшим за поняття законотворчого процесу, що знаходиться у співвідношенні із законотворчістю як частина до цілого. Автор вказує також на відсутність законодавчого закріплення понять “законодавчого процесу”, “законодавства”, що є прогалиною в нормативно-правовому регулюванні, створює труднощі зокрема у законотворчій діяльності та зазначає, що у найближчій перспективі законодавчого закріплення поняття “законодавства”, на жаль, не передбачається, зважаючи на відсутність відповідних правових традицій в Україні.

Аналізуючи правотворчість із філософсько-правових позицій, здобувач доходить однозначного висновку, що законотворчість і правотворчість – феномени, кожен з яких має власну природу.

Законотворчість – це процес створення нових законів, на той час, як правотворчість – це процес виникнення і розвитку всієї тієї реальності, яка називається правовою.

До правової реальності дисертант відносить як власний світ суб'єкта права (суб'єктивна правова реальність), так і відносно об'єктивно існуючий світ права, який виник, існує незалежно від волі і дій окремих суб'єктів, в тому числі і держави (та включає інтерсуб'єкту взаємодію), а також позитивно-правовий світ, що існує в тісному взаємозв'язку з власним суб'єктом-творцем – державою.

Автор зазначає, що спільним для всіх видів творчої діяльності виступає суб'єкт (людина) та фон, де, власне, і відбувається процес творення (культура), і тому розглядає правотворчість в антропологічно-культурному аспекті.

До основних принципів культурної антропології дисертант відносить: еволюціонізм, дифузоналізм, функціоналізм, нормативність та розглядає наступні культурологічні аспекти правотворення: онтологічний, гносеологічний, етичний, аксіологічний, етно-соціальний, які, на його думку, мають місце у формуванні позитивного права.

У підрозділі 2.2. „Суб'єктивний рівень правотворчості” здобувач дає характеристику суб'єктивному рівню правотворчості, акцентуючи увагу на ідеально-моральних особливостях права, на ідеї права, що розкривається у свідомості суб'єкта.

Дисертант доходить висновку, що: 1) правотворчість на суб'єктивному рівні є однією з видів людської діяльності. Ця діяльність є глибоко інтелектуальною і відбувається під безпосереднім впливом духовної культури людини. Людина виступає одночасно адресатом і суб'єктом права, оскільки право твориться людиною і спрямоване також на її свідомість і поведінку; 2) право, що створюється людиною, повинно максимально наближуватися до природного права, бути правомірним продуктом її життєдіяльності. Право тієї чи іншої людини є показником її духовної культури і навпаки; 3) у праві відображаються культурні тенденції.

Для суб'єктивного рівня правотворчості також видається важливим з'ясувати поняття правової культури, яка, на думку дисертанта, на суб'єктивному рівні є комплексом переконань, в основі яких лежить відчуття справедливості, за допомогою яких особа критично осмислює онтологію позитивного права та бачить шляхи його перетворення.

У підрозділі 2.3. „Об'єктивний рівень правотворчості” йдеться про об'єктивну правову реальність, в межах якої діє природне право.

Здобувач зауважує, що не все, що передається з покоління в покоління

в галузі права, потребує законодавчого вираження. Законодавство, можливо, є головною, але не єдиною формою існування права.

Не лише матеріальна форма закріплення права визначає його авторитет. Вочевидь, необхідним є довгий час для його створення. Час – категорія іншого плану, яка не виражається через законодавство. Зміна у правовій реальності вимагає відповідно і зміни закону, проте це може статися лише за діяльності законодавця. Після внесення відповідних змін, закон знову об'єктивно відображатиме правову реальність, що склалася на момент його коригування, а її наступна зміна не фіксуватиметься, знову ж таки до відповідних дій законодавця.

Природне право виступає критерієм перевірки на своєчасність того чи іншого закону і, відповідно, на оперативність самого законодавця. Природно-правові норми відповідають певним критеріям: стереотипності, публічності, стихійності, давності, легітимності, узгодженості, системності, всезагальності, вічності.

Автор обґрунтовує висновок, що для свого збереження в часі природне право не використовує матеріальних носіїв, натомість воно повинно визнаватися членами суспільства та передаватися через їх діяльність, проходити через їх життя. Як і пізнання, так і суб'єктивне право є суто індивідуальними феноменами. Проте, саме в них повинна знайти себе об'єктивно-правова реальність, щоб бути донесеною до наступних поколінь. Здобувач звертає увагу на те, що вищезазначений процес постійної трансформації не применшує значущості природного права для суспільства, а навпаки, є гарантом того, що будь-які зміни в суспільній свідомості, а, відтак, і суспільних відносинах, оперативно знайдуть відображення в об'єктивно існуючій правовій реальності.

Особливе місце, на думку дисертанта, належить інтерсуб'єктному рівню правотворчості, на якому в процесі спілкування повинно відбуватися якнайшвидше коригування власних норм суб'єкта у випадку невідповідності його суб'єктивних норм природно-правовим.

Підрозділ 2.4. „Особливості правотворчості в Україні” присвячений розгляду проблем впливу вітчизняною культури на процес сучасної правотворчості в Україні.

Дисертант зазначає, що при створенні законів законодавець повинен враховувати важливий фактор ефективної дії правових норм – їх культурологічну узгодженість. Це передбачає врахування національних

звичаїв, традицій, менталітету, філософії та всього комплексу культурних надбань, що становлять історичний досвід правотворчості українського народу.

Функціонування права в Україні має свою специфіку, яка обумовлена тим, що через ряд історичних причин українська нація втратила свою державність, внаслідок чого території України перебували під зверхністю чужонаціональної влади. Аналіз минулого України дозволяє дослідити ті періоди історії, коли український народ намагався здобути та збудувати власну державність, одночасно створюючи українське право. Українське право було своєрідним комплексом норм, притаманних певному часу, відповідало культурним, економічним і політичним умовам життя українського суспільства. Специфіка українського права пояснюється й тим, що воно виступало не тільки регулятором людської поведінки, а й формою духовності українського суспільства, як втілення його корінних інтересів, ідеалів, характерних рис ментальності. Саме тому для автора є значимим звернення до процесів створення українських правових систем, що відбувалися в історичні періоди українського державотворення, як таких, що не втратили актуальності і дотепер.

Розглядаючи правову ситуацію сьогодення в Україні, здобувач наголошує, що політична влада в пострадянській державі має нестабільний і невизначений характер. Зрозуміло, це не сприяє підвищенню культури законотворчості законодавця, зміцненню зв'язків з українським народом – джерелом національної культури. Період існування такої держави перехідного типу може бути досить тривалим і залежить від багатьох чинників, відсутність яких обумовлює недосконалість нинішньої системи законодавства України, неврахування міжнародних стандартів, колізійність та розмитість повноважень між органами державної влади.

Цілком зрозуміло, що створення нової законодавчої бази повинно відбуватися із залученням досвіду інших країн, але з обов'язковим урахуванням національних особливостей України, її культурної спадщини та пріоритетів. Цьому процесу повинні сприяти, серед інших, і культурологічні теоретичні дослідження, які у своїх вихідних побудовах враховували б вищезазначені особливості. Україна – самостійна держава і йде власним шляхом до побудови своєї правової системи.

У **висновках** підсумовуються результати дослідження, їх практична значимість. Висновки в кінці кожного підрозділу та розділу дисертації

уможливлюють зробити лише загальні підсумки, зауваження, рекомендації:

1. Право, як суттєвий елемент антропосфери, розвивається і функціонує в середині як культури, так і цивілізації. Запропоновано визначення цивілізації як певної сукупності умов існування – вимог часу до індивіда, суспільства і до культури в цілому, які зумовлюються рівнем розвитку культури.

2. Обґрунтовано необхідність використання філософсько-правової методи при дослідженні права як явища культури, оскільки, філософія права не тільки пропонує систему методів дослідження правових об'єктів, а також включає світоглядний аспект.

3. Окреслено місце філософії права в системі наук, предметом дослідження яких є право. Доведено, що саме філософія права, за умови використання досягнень інших споріднених наук, забезпечує вирішення культурологічних проблем у праві.

4. Обґрунтовано, що з точки зору філософії права законотворчість і правотворчість – феномени, кожен з яких має власну природу. Законотворчість є різновидом правотворчої діяльності, яка полягає у прийнятті законів, створенні позитивного права. Правотворчість – це діяльність, спрямована на створення правових норм взагалі.

Правотворчість – це процес виникнення і розвитку всієї тієї реальності, яка називається правовою реальністю. До правової реальності відноситься як власний світ суб'єкта пізнання (суб'єктивна правова реальність), так і об'єктивно існуючий світ права (об'єктивна правова реальність), який виник, існує незалежно від волі і дій окремих суб'єктів, у тому числі і держави, а також позитивно-правовий світ, що існує в тісному взаємозв'язку з власним суб'єктом-творцем – державою.

5. Доведено, що розгляд правотворчості як феномену культури, в онтологічному, гносеологічному, етичному, аксіологічному та етно-соціальному аспектах підтверджує зв'язок культури (як сфери існування людини) з діяльністю сутністю людини, а відтак і з правотворчістю (як одним з видів діяльності).

6. Досліджено правотворчість у відповідності до різних способів осмислення правової реальності – суб'єктивному, об'єктивному, інтерсуб'єктивному та державному рівнях.

7. Беручи до уваги характер отриманих результатів дисертаційного дослідження, автор вказує на можливість і доцільність врахування

історичного досвіду правотворчості, створення умов для існування в Україні правової держави, підняття рівня правової культури української нації, реалізації національних культурних цінностей у соціальному житті, які поки що залишаються певним культурним ідеалом, до якого ми прагнемо наблизитись.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Право і духовна культура // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. – 2000. – №2. – С.36-41.
2. Правотворчість: культурологічно-духовний аспект // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. – 2002. – № 3 . – С. 225-234.
3. Правотворчий процес: філософський дискурс // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. – 2002. – № 2. – С. 254-262.
4. Філософія права: культурологічний аспект // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. – 2000. – №1. – С.149-154.
5. Онтологія культурології права та правової культури (до постановки проблеми). // Тези міжнародної наукової конференції „Духовне відродження – основа стратегії сталого розвитку України”, грудень, 1999 р. – Львів, 2001. – С. 162-164. (У співавторстві з І. Вітківською).
6. Правова культура як один із чинників державотворчого процесу // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали VII регіональної науково-практичної конференції, 13-14 лютого, 2001 р. – Львів, 2001.– С. 61-63.
7. Духовна культура людини у контексті становлення Української держави // Молода Українська держава на межі тисячоліть: погляд в історичне минуле та майбутнє демократичної, правової держави Україна: Всеукраїнська науково-теоретична конференція, присвячена 10-річчю незалежності України, 4-5 травня, 2001 р. – С. 262-265.

АНОТАЦІЯ

Шишко В.В. Культурологічні проблеми правотворчості. Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю: 12.00.12 – філософія права. – Національна академія

внутрішніх справ України. Київ, 2003.

Дисертація присвячена культурологічним проблемам процесу правотворчості на Україні, належного врахування різноманітних культурних та духовних чинників при створенні правових норм законодавцем з метою підвищення якості правового виробництва. В роботі дається всебічна характеристика права як явища культури з позицій філософсько-правової онтології, методології, гносеології та аксіології. Основна увага приділена дослідженню процесу правотворчості на суб'єктивному, об'єктивному, інтерсуб'єктивному та державному рівнях. Проведений детальний аналіз культурологічно-антропологічних аспектів правотворчості. Розкрито культурологічні проблеми правотворчого процесу на Україні.

Дисертація має практичне значення для підвищення ефективності основної функції законодавця – правотворчості, її філософсько-правового осмислення, для подальшого розвитку філософії права та теорії держави і права. Окремі положення та матеріали дисертації можуть використовуватися при викладанні філософії права, юридичної деонтології та культурології права у системі навчальних закладів юридичного профілю.

Ключові слова: культура, філософія права, правотворчість, культурологія права, правова реальність, філософсько-правовий підхід.

АННОТАЦИЯ

Шишко В.В. Культурологические проблемы правотворчества.

Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности: 12.00.12 – философия права. – Национальная академия внутренних дел Украины. Киев, 2003.

Диссертация посвящена культурологическим проблемам процесса правотворчества на Украине, соответственного учета различных культурных и духовных факторов при создании правовых норм законодателем в целях улучшения качества правового производства. В работе дается всесторонняя характеристика права как явления культуры с позиций философско-правовой онтологии, методологии, гносеологии и аксиологии. Утверждается, что в праве отображаются культурные тенденции.

В диссертации раскрываются методологические основы культурологии права, определяются принципы культурной антропологии. Утверждается, что право, как продукт деятельности человека, а равно, и продукт культуры,

должно соответствовать принципам культурной антропологии. К основным принципам относятся: эволюционизм, диффузионизм, функционализм, нормативность.

Исследование антропологических концепций правотворчества связано с культурными нормами, их функциями, которые отображают аксиологический аспект культурологии права. Функции культурных норм определяют меру необходимости в человеческих действиях; выступают ожиданием в отношении последующего поступка; выступают образцами, эталонами поведения; формируют позитивное право.

Детально анализируются культуролого-антропологические аспекты правотворчества. Детально рассмотрены: онтологический, гносеологический, этический, аксиологический, этно-социальный аспекты. Утверждается, что рассмотренные аспекты создают своеобразное культурное производство. Субъектом такого производства выступает не только отдельный человек, но и орган законодательной власти. Поэтому законодательная власть является культурно-правовым центром, оплотом правовой культуры.

Основное внимание уделено исследованию процесса правотворчества на субъективном, объективном, интересубъективном и государственном уровнях.

На субъективном уровне характеризуется духовная сущность процесса создания права. Утверждается, что, поскольку субъектом правотворчества может быть только человек, то оно уже по своей сути принадлежит культуре. Право начинает формироваться в сознании человека – правового существа, исходя из уровня понимания им естественного права, что зависит от уровня духовности личности, который дает возможность рассматривать позитивное право как культурологическое явление. Уровень духовности предопределяет ее отношение к позитивному праву. На объективном и интересубъективном уровнях правотворчества формируются нормы, которые определяют поведение человека в обществе, дается их оценка и апробация на возможность их становления в качестве общепринятых в обществе правовых норм. В рамках государственного уровня раскрыты культурологические проблемы правотворческого процесса на Украине.

Диссертация имеет практическое значение для улучшения эффективности основной функции законодателя – правотворчества, ее философско-правового осмысления, для дальнейшего развития философии права и теории государства и права. Отдельные положения и материалы

диссертации могут использоваться при преподавании философии права, юридической деонтологии и культурологии права в системе учебных заведений юридического профиля.

Ключевые слова: культура, философия права, правотворчество, культурология права, правовая реальность, философско-правовой подход.

SUMMARY

V. Shyshko. Culturological Problems of Lawmaking. Manuscript.

The dissertation to obtain scientific Candidate's Degree in Law, specialty: 12.00.12 – Philosophy of Law. – National Academy of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv, 2003.

The dissertation is dedicated to culturological problems of lawmaking process in Ukraine, necessary taking into account different cultural and spiritual issues while legal norms making by the legislator for the purpose of improvement of law production. In the paper there is a thorough description of law as cultural phenomenon, spheres of its manifestation and ways of forming are examined.

From the aspect of philosophy of law there is an examination of the main point of interrelation of natural law existing out of culture and positive law as one of the systems of values belonging to culture. Much attention is paid to the detailed analysis of culturological and anthropological ideas of lawmaking. Spiritual nature of lawmaking process is shown.

In the dissertation methodological principles of culturology of law are shown, cultural anthropology principles are determined. It is asserted that the law as a product of human activity, that is a product of culture, has to correspond to cultural anthropology principles.

The dissertation is in practical importance in regard to improvement of efficiency of the main function of lawmaker – lawmaking, its philosophical and legal comprehension, further development of philosophy of law and theory of state and law.

Key words: culture, philosophy of law, lawmaking, culturology of law, legal reality.